

Kvantita a kvalita priateľstva ako prediktory citlivosti na odmietnutie u adolescentov

Friendship quantity and quality as predictors of rejection sensitivity in adolescents

Gabriela Šeboková^{1*}, Marta Popelková¹

¹ *Katedra psychologických vied, FSVaZ, UKF v Nitre*

Abstrakt

Cieľom štúdie bolo zistiť, či kvantita a kvalita priateľstva predikuje mieru citlivosti na odmietnutie u adolescentov a či sa vplyv priateľstva líši vzhľadom na pohlavie. Pilotného výskumu sa zúčastnilo 184 adolescentov ($M=13.83$, $SD=1$), 98 dievčat a 86 chlapcov. Kvantita priateľstva bola zisťovaná prostredníctvom nominácie nelimitovaného množstva blízkych kamarátov, kvalita priateľstva prostredníctvom škály FQS (Bukowski, Hoza, Boivin, 1994). Na zistenie miery citlivosti na odmietnutie bol použitý dotazník RSQ (Downey, Feldman, 1996). Výsledky ukázali, že kvalita priateľstva, ale nie kvantita priateľstva, je významným negatívnym prediktorom úrovne citlivosti na odmietnutie u adolescentných dievčat, avšak nie u chlapcov. Vzhľadom na nízke percento variancie, vysvetlené premennými priateľstva, je do budúca potrebné simultánne skúmanie viacerých typov rovesníckych vzťahov, najmä u dievčat.

Kľúčová slova: kvantita priateľstva, kvalita priateľstva, citlivosť na odmietnutie, adolescencia

Abstract

The current study examines friendship quality and quantity as unique predictors of rejection sensitivity in adolescents. The purpose of the study was to analyze whether the unique contributions of friendship quality and quantity differ in adolescent boys and girls.

Rejection sensitivity is conceptualized as the disposition to anxiously expect, readily perceive and intensively react to social rejection. That is why rejection sensitivity is considered to be a cognitive-affective mechanism which leads to increase of internalizing problems in children and adolescents (loneliness, social anxiety, depression...).

*Korespondenční autor: Katedra psychologických vied, FSVaZ, UKF v Nitre, Kraskova 1, 949 74 Nitra, SK
e-mail: gabriela.sebokova@ukf.sk

Friendship variables have been found to predict the level of internalizing problems in adolescents. Little to no research, however, has examined friendship quality and quantity as predictors of level of rejection sensitivity.

Participants in this study were 184 students (98 girls and 86 boys), aged from 13 to 16 ($M=13.83$, $SD=1$). Adolescents completed measures assessing number of their friends, quality of best friendship (self-report questionnaire Friendship qualities scale, Bukowski, Hoza, Boivin, 1994) and rejection sensitivity (self-report questionnaire Rejection sensitivity scale, Downey, Feldman, 1996).

Regression analysis indicated that friendship features (companionship, balance, help, security, closeness), friendship quantity and overall friendship quality are significant unique predictors of sensitivity rejection in adolescents with. Results suggest that adolescents with higher number of and higher quality friendships have lower concerns about the possibility and expectation of rejection, which can lead to minimizing the risk of development of internalizing problems.

However, only a small proportion of variance was accounted for in rejection sensitivity by the friendship variables (small to medium effect size). This suggests that different kind of peer relationships (peer acceptance, popularity, peer victimization) make unique, differential (greater or lesser) contributions to rejection sensitivity. Different types of peer relations can moderate and mediate each other's influence on specific types of internalizing problems in adolescents. The future research simultaneously examining more types of peer relationship is needed.

There has been empirical evidence that girls have more quality friendships which provide them more emotional and instrumental support, than for boys. Our results support this empirical evidence. Regression analysis indicated, that balance (large effect size), help, security and closeness in friendship (small to medium effect size) and overall friendship quality (medium effect size) are significant unique predictors of rejection sensitivity for adolescent girls, but not for boys. Results suggest that predictors of sensitivity rejection in boys are other than interpersonal factors, for example personal or coping strategies. Further directions in research are discussed.

Keywords: friendship quantity, friendship quality, rejection sensitivity, adolescence

Úvod

Problém

Pojem rovesnícke vzťahy predstavuje pomerne široký koncept, pod ktorým možno rozumieť viacero špecifických vzťahov, ktoré existujú na viacerých úrovniach sociálnej komplexity (Bagwell & Schmidt, 2011, Giordano, 2003; Flannagan, 2008; Macek, 2003; Klima & Repeti, 2008; Waldrip, Malcolm, & Jensen-Campbell, 2008). V zásade však možno hovoriť o dvoch skupinách rovesníckych vzťahov: širšie rovesnícke vzťahy a blízke kamarátske resp. priateľské vzťahy. Giordano (2003) ku klasifikácii pridáva aj romantické, partnerské vzťahy.

Priateľstvo sa od širšej rovesníckej siete líši primárne tým, že ide o recipročný (vzájomná podpora, dávanie a branie), horizontálny (vzájomná rovnosť) a dyadický vzťah. Naopak v širších rovesníckych vzťahoch jednotlivec získava sociometrický status, ktorý je prejavom vnímania a reflektovania jednotlivca triedou. Ide o jednosmerný konštrukt - je vyjadrením pocitov len zo strany rovesníkov voči adolescentovi (Bagwell & Schmidt, 2011). Na základe sociometrického statusu možno určiť, či je jednotlivec v triede obľúbený (populárny), odmietaný, prehliadaný, priemerný alebo kontroverzný (Kingery, Erdley, & Marshall, 2010).

Druhým rozdielom medzi priateľstvom a širšími rovesníckymi vzťahmi je úroveň intimity a spolupráce – priateľský vzťah je intímnejší, založený na vzájomnej podpore a spolupráci (Bagwell & Schmidt, 2011). Dyadický priateľský vzťah poskytuje jednotlivcovi intimitu, starostlivosť a vzájomnú náklonnosť, zatiaľ čo širšie rovesnícke vzťahy uspokojujú potrebu niekam patriť, byť niečoho súčasťou (Klima & Repeti, 2008).

Význam rozlišovať medzi priateľstvom a širšími rovesníckymi vzťahmi má tiež z hľadiska empirického výskumu. V starších výskumoch sa sociometrický status zisťoval rovnakým spôsobom ako priateľské vzťahy – nomináciou rovesníkov v triede. Tým dochádzalo ku konfúzii pojmov a neakceptoval sa fakt, že obľúbené deti nemusia mať blízkych priateľov a naopak odmietané deti môžu mať blízkych priateľov. Viacerí autori (Bagwell & Schmidt, 2011; Rubin, Bukowski & Parker, 1998) preto zdôrazňujú potrebu rozlíšenia týchto dvoch pojmov a aj metód na ich meranie.

Kvantita a kvalita priateľstva

Priateľstvo je multidimenzionálnym konštruktom, ktorý zahŕňa viacero aspektov. Bagwell a Schmidt (2011) rozlišujú 6 dimenzií priateľstva: existencia priateľstva (kvantita), kvalita priateľstva, charakteristika priateľa, charakteristika jednotlivca, kontext priateľstva a interakcia medzi priateľmi. Vo výskumoch je najväčšia pozornosť venovaná kvantite a predovšetkým kvalite priateľského vzťahu (Kingery et al., 2010; Lopez & Dubois, 2005; Klima & Repeti, 2008; Berndt, 1992, 2002; Flanagan, 2008).

Dimenzia kvantity priateľstva v zásade znamená, či jednotlivec má alebo nemá blízkeho priateľa, t.j. jeho prítomnosť. Táto dimenzia je zisťovaná prostredníctvom nominácie – vymenovania jednotlivcových najlepších priateľov. Niektorí výskumníci limitujú výber na troch priateľov, iní počet nominácií nelimitujú. Dôležitým aspektom, ktorý sa zisťuje v rámci kvantity priateľstva, je aj jeho reciprocita. Tá je overovaná na základe porovnania nominácií spolužiakov v triede, pričom len vzájomné nominácie sú brané ako prejav blízkeho recipročného vzťahu (Bagwell & Schmidt, 2011). Nevýhodou recipročne podmienenej nominácie však je, že výber najlepších priateľov je limitovaný len na spolužiakov v triede.

Druhá dimenzia, kvalita priateľstva, vypovedá o hodnote priateľstva a definujú ju pozitívne aj negatívne charakteristiky. Priateľstvo, ktoré má množstvo pozitívnych charakteristík a len málo negatívnych, možno považovať za kvalitné (Berndt, 1992, 2002; Bagwell & Schmidt, 2011). Podľa Berndta (1992, 2002) je potrebné rozlišovať medzi znakmi priateľstva a jeho kvalitou. Znaky priateľstva predstavujú jeho hlavné charakteristiky alebo aspekty ako sú konflikt, intimita, spolupatričnosť, pomoc. Tieto charakteristiky samy o sebe nie sú hodnotiace a týkajú sa pozitívnych aj negatívnych znakov. Kvalita priateľstva je na rozdiel

od jeho znakov hodnotiacim pojmom, ktorý hovorí, že niektoré priateľstvá sú lepšie ako iné. Všetky aspekty priateľstva sú tak spojené s jedinou dimenziou – jeho kvalitou.

Pojem kvalita priateľstva sa vo vedeckej obci udomácnil začiatkom 90-tych rokov, no aj napriek tomu existujú aj v súčasnosti viaceré nedorozumenia v jeho konceptualizácii (Berndt, 1992, 2002, 2004). Častým problémom býva stotožňovanie existencie priateľstva s jeho kvalitou. Pri porovnávaní jednotlivých priateľstiev sa však ukazuje, že priateľstvá sa navzájom kvalitatívne líšia, rovnako ako ich vplyv na vývin a zdravie adolescentov (Bagwell & Schmidt, 2011). Ďalšími frekventovanými nedorozumeniami sú zamieňanie znakov priateľstva za kvalitu priateľstva a ignorovanie negatív a zameriavanie sa len na pozitívne aspekty priateľstva (Bagwell & Schmidt, 2011).

Priateľstvo a problémy v správaní adolescentov

Priateľstvo je pre adolescentov významným podporným vzťahom a jedným z najdôležitejších sociálnych prostredí v tomto období (Bagwell & Schmidt, 2011; Berndt, 2004). Význam priateľstva vo vývine, adjustácii a psychickom zdraví adolescentov potvrdzujú aj viaceré štúdie. Kvalitný priateľský vzťah je významným prediktorom vyššej školskej úspešnosti (Flanagan et al., 2008), nižšej miery osamelosti a vyššieho sebahodnotenia (Kingery et al., 2011), lepšej adjustácie adolescentov z pohľadu učiteľa (Waldrup et al., 2008) a poklesu množstva internalizujúcich problémov (Geartner et al., 2010) u adolescentov. Naopak nižšia kvalita priateľstva je spojená s nárastom internalizujúcich problémov (depresívnych prejavov, úzkosti, pocitov osamelosti, nižšieho sebahodnotenia.. (Geartner et al., 2010).

Pri hodnotení kvantity priateľstva sa v štúdiách v zásade porovnávajú jednotlivci s priateľom a bez priateľa, len málo výskumov sa zameriava na overenie súvislostí medzi počtom priateľov a výskytom internalizujúcich problémov u adolescentov. Z tohto dôvodu je len málo empirických výsledkov, ktoré by potvrdili, že počet priateľov (viac ako jeden) je spojený s pozitívnymi alebo negatívnymi dôsledkami. Niekoľko štúdií však naznačilo, že väčšie množstvo blízkych priateľov je spojené u adolescentov s nižšou mierou osamelosti, depresie a lepšími vodcovskými schopnosťami a zmyslom pre humor (Gest et al., 2001, podľa: Bagwell & Schmidt, 2011). Podobne Waldrup et al. (2008) zistili, že adolescenti, ktorí mali viac priateľov, mali z pohľadu učiteľov menej internalizujúcich a sociálnych problémov než adolescenti s menším počtom priateľov.

Priateľstvo a citlivosť na odmietnutie

Jedným z najčastejšie sa vyskytujúcich internalizujúcich problémov u adolescentov je zvýšená citlivosť na odmietnutie. V období adolescencie sa do popredia dostáva oblasť sociálnych vzťahov, adolescenti si okrem vzťahov s rodinou vytvárajú vzťahy aj mimo nej. Významnú úlohu nadobúdajú sociálne kompetencie a narastá tiež riziko odmietnutia (Tanti et al., 2008). Zvýšená citlivosť na odmietnutie sa potom prejavuje úzkostným alebo agresívnym očakávaním, vnímaním a tiež prehnaným reagovaním na sociálne situácie.

Ayduk et al. (2003, s. 436) citlivosť na odmietnutie definuje ako „dynamický, kognitívno-afektívny mechanizmus, prostredníctvom ktorého vnútorné pracovné modely vzťahov ovplyvňujú očakávanie, vnímanie a reagovanie na interpersonálne situácie.“ U adolescentov so zvýšenou citlivosťou na odmietnutie sa preto v neprehľadných, dvojznačných situáciách tieto očakávania automaticky aktivujú a vedú ich k väčšej citlivosti voči možnosti odmietnutia a vzápätí k defenzívnemu správaniu. V takýchto situáciách odmietnutie nielen očakávajú, ale v reálnej situácii odmietnutia veľké znepokojenie a pocity úzkosti aj zažívajú (Downey & Feldman, 1996).

Výskumy potvrdzujú, že jednotlivci s vysokou citlivosťou na odmietnutie sú menej spokojní v partnerskom vzťahu (Downey & Feldman, 1996) a odmietnutie rovesníkmi predikuje zvýšenie úzkostného aj agresívneho očakávania odmietnutia (London et al., 2007).

Viacerí autori považujú práve zvýšenú citlivosť na odmietnutie za mechanizmus, prostredníctvom ktorého vznikajú ostatné internalizujúce problémy u detí a adolescentov (sociálna úzkosť, depresie, pocity osamelosti), ktoré sa často vyskytujú v komorbidite. Aj napriek tomu, že vzťah medzi kvalitou priateľstva a viacerými internalizujúcimi problémami bol v množstve výskumov potvrdený a kvalitné priateľstvá sa ukázali ako významné prediktory zníženia internalizujúcich problémov adolescentov, to či blízky priateľský vzťah predikuje citlivosť na odmietnutie, dosiaľ overované nebolo.

Priateľstvo a medzipohlavné rozdiely

Všeobecne sa konštatuje, že blízke priateľské vzťahy sú dôležitejšie a častejšie u dievčat než u chlapcov. Dievčatá sa spoliehajú na svojich priateľov, ktorí predstavujú pre ne zdroje emočnej a inštrumentálnej opory viac ako pre chlapcov (Ladd, 2005; Steinberg, 2008 podľa: Kingery et al., 2011). Priateľstvá dievčat sú signifikantne kvalitnejšie než priateľstvá chlapcov (Flanagan et al., 2008; Kingery et al., 2011).

Autori zistenia vysvetľujú tým, že v self-koncepte dievčat zohrávajú významnejšiu rolu interpersonálne faktory, ich priateľstvá sú intímnejšie, čo na jednej strane môže pôsobiť ako protektívny faktor, no na druhej strane aj viesť k zvýšenej vulnerabilite v situácii narušenia ich interpersonálnych vzťahov (Klima & Repetti, 2008; Kingery et al., 2011).

Viacerí výskumníci potvrdili medzipohlavné rozdiely v pôsobení širších rovesníckych vzťahov na adjustáciu adolescentov. Akceptácia spolužiakmi bola väčšmi spojená so sebahodnotením dievčat (Klima & Reppeti, 2008), ktoré tiež zažívali vyššiu úroveň stresu, úzkosti a depresie v porovnaní s chlapcami (Kingery et al., 2011). Výskumov zaoberajúcich sa medzipohlavnými rozdielmi v pôsobení priateľstva na adjustáciu adolescentov je pomerne málo a neprinášajú jednoznačné výsledky. Rubin, Bukowski a Parker (1998) zistili, že konflikt medzi priateľmi bol spojený s internalizujúcimi problémami len u chlapcov, naopak Oldenburg a Kerns (1997) zaznamenali súvislosť medzi popularitou adolescentov a internalizujúcimi problémami len u dievčat.

Predkladaná štúdia

Zahraničné výskumy potvrdzujú, že priateľské vzťahy sú významným socializačným činiteľom vo vývine a adjustácii adolescentov. Na Slovensku ani v Čechách však konceptu priateľstva nie je venovaná dostatočná pozornosť. Cieľom realizovaného pilotného výskumu je preto priblížiť koncept priateľstva a jeho úlohu v problémovom správaní adolescentov. Naším zámerom je zistiť, či priateľstvo (jeho kvantita a kvalita) predikuje úroveň citlivosti na odmietnutie, ktorá je považovaná za kognitívno-afektívny mechanizmus vysvetľujúci vznik internalizujúcich problémov u detí a adolescentov. Zároveň chceme overiť, či kvantita a kvalita priateľstva pôsobí na úroveň citlivosti na odmietnutie odlišne u adolescentných dievčat a chlapcov.

V rámci kvantitatívneho aspektu priateľstva sa zameriavame počet (množstvo blízkych priateľov). Nezisťujeme reciprocitu priateľstva, nakoľko sme výber priateľov nelimitovali len na spolužiakov v triede. Taktiež neanalyzujeme jeho prítomnosť (s priateľom resp. bez priateľa), nakoľko všetci respondenti uviedli blízkeho priateľa.

H1: Predpokladáme, že vyšší počet priateľov bude predikovať nižšiu úroveň citlivosti na odmietnutie.

Kvantita priateľstva je v rámci dotazníka zisťovaná prostredníctvom výzvy na vymenovanie nelimitovaného množstva kamarátov adolescenta, ktorých počet je následne spočítaný. Citlivosť na odmietnutie je operacionalizovaná ako dosiahnuté celkové hrubé skóre v dotazníku RSQ (Downey & Feldman, 1996).

Kvalitu priateľstva chápeme ako hodnotiacu kategóriu, ktorú charakterizujú pozitívne aj negatívne charakteristiky priateľstva. Cieľom je zistiť súvislosť medzi znakmi priateľstva, celkovou kvalitou priateľstva a mierou citlivosti na odmietnutie.

H2: Predpokladáme, že vyššie skóre v znakoch priateľstva (spoločné trávenie času H2a, rovnováha H2b, pomoc H2c, blízkosť H2d, bezpečie H2e, konflikt H2f) bude predikovať nižšiu citlivosť na odmietnutie u adolescentov.

H3: Predpokladáme, že vyššia kvalita priateľstva bude predikovať nižšiu citlivosť na odmietnutie u adolescentov.

Znaky priateľstva sú operacionalizované ako dosiahnuté hrubé skóre v jednotlivých škálach dotazníka FQS (spoločné trávenie času, rovnováha, pomoc, blízkosť, bezpečie, konflikt – resp. neprítomnosť konfliktu). Kvalita priateľstva je operacionalizovaná ako dosiahnuté celkové hrubé skóre v dotazníku FQS (súčet hrubého skóre 6 škál).

Súvislosť medzi kvalitou, kvantitou priateľstva a citlivosťou na odmietnutie zisťujeme v celej vzorke a tiež zvlášť u chlapcov a dievčat.

H4: Predpokladáme, že kvantita priateľstva bude významným negatívnym prediktorom citlivosti na odmietnutie u dievčat.

H5: Predpokladáme, že znaky priateľstva (spoločné trávenie času H5a, rovnováha H5b, pomoc H5c, blízkosť H5d, bezpečie H5e, konflikt H5f) budú významnými negatívnymi prediktormi citlivosti na odmietnutie u dievčat.

H6: Predpokladáme, že kvalita priateľstva bude významným negatívnym prediktorom citlivosti na odmietnutie u dievčat.

H7: Predpokladáme, že kvantita priateľstva nebude významným prediktorom citlivosti na odmietnutie u chlapcov.

H8: Predpokladáme, že znaky priateľstva (spoločné trávenie času H8a, rovnováha H8b, pomoc H8c, blízkosť H8d, bezpečie H8e, konflikt H8f) nebudú významnými prediktormi citlivosti na odmietnutie u chlapcov.

H9: Predpokladáme, že kvalita priateľstva nebude významným prediktorom citlivosti na odmietnutie u chlapcov.

Metódy

Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorilo 184 adolescentov vo veku 13 až 16 rokov ($M=13.83$, $SD=1$). 98 bolo dievčat a 86 chlapcov. 144 bolo žiakov základnej školy (7., 8. a 9. ročníka) a 40 študentov 1. ročníka strednej odbornej školy, obe v Trenčianskom kraji. Dotazníky boli administrované skupinovo, v rámci jednej vyučovacej hodiny.

Nástroje

Škála kvality priateľstva (Friendship qualities scale - FQS, Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994). FQS je multidimenzionálny dotazník na hodnotenie kvality priateľstva s najlepším kamarátom z pohľadu adolescenta. Prvým krokom v dotazníku je nominácia priateľa - napísať meno najlepšieho priateľa. Následne respondenti uvádzajú viac priateľov (počet nie je limitovaný), položky však vyplňajú v súvislosti s najlepším kamarátom.

Dotazník (verzia 4.1) obsahuje 46 položiek, ktoré respondenti hodnotia na 5 stupňovej škále od 1 – vôbec neplatí, 5 – úplne platí. FQS meria 6 dimenzií priateľstva: 1. *Spoločné trávenie času (companionship)* – množstvo času, ktorí trávajú kamaráti dobrovoľne spolu; 2. *Rovnováha* – presvedčenie, že priateľstvo je rovnocenné, 3. *Konflikt* – hádky príp. súboje medzi kamarátmi, vzájomné otravovanie, rozdielne názory; 4. *Pomoc* – sa skladá z troch komponentov: a) podpora (aid) – predstavuje vzájomnú podporu a pomoc, b) ochrana proti viktimizácii – ochota jednotlivca prísť za kamarátom a požiadať o pomoc v prípade, že je viktimizovaný druhými spolužiakmi, c) vedenie (guidance) – pomoc pri plnení úloh; 5. *Bezpečie* – sa skladá z dvoch komponentov: a) spoľahlivé spojenectvo – viera, že v prípade núdze sa môže na svojho priateľa obrátiť, b) transcendencia problémov – presvedčenie, že aj keď sa v priateľstve vyskytnú problémy, priateľstvo je dostatočne silné, aby ich prekonalo; a 6. *Blízkosť* – a) citová väzba – predstavuje vzájomnú náklonnosť, väzbu medzi priateľmi a b) reflektujúce zhodnotenie – jednotlivcova predstava, ako je dôležitý pre svojho priateľa.

Autori metodiky uvádzajú dobré psychometrické kvality škály (Bukowskiet al., 1994). V našom súbore sme zistili nasledujúce hodnoty vnútornej konzistencie prostredníctvom výpočtu koeficientu Cronbachovej alfy: Spoločné trávenie času: alfa = .73; Rovnováha: alfa = .63; Konflikt: alfa = .74; Pomoc: alfa = .86; Bezpečie: alfa = .80; Blízkosť: alfa = .81.

Dotazník citlivosti na odmietnutie (Rejection sensitivity questionnaire - RSQ, Downey & Feldman, 1996). Dotazník obsahuje opis hypotetických situácií, v ktorých respondent o niečo žiada významných druhých (t.j. rodičov, priateľov, partnerov). V každej situácii má participant najprv uviesť mieru znepokojenia alebo úzkosti z očakávanej odpovede na jeho žiadosť na 6-bodovej škále od 1 (vôbec neznepokojený) po 6 (veľmi znepokojený). Následne majú participant uviesť pravdepodobnosť, s akou druhá osoba bude reagovať na situáciu, resp. požiadavku akceptovateľným spôsobom, t.j. že mu vyhoví. Odpovede označujú opäť na 6-bodovej škále, kde 1 (veľmi nepravdepodobné) a 6 (veľmi pravdepodobné). Celkové skóre citlivosti na odmietnutie je počítané vynásobením miery pravdepodobnosti odmietnutia s mierou znepokojenia očakávanej situácie pre každú položku, následne sčítané a vydelené počtom položiek. Dotazník umožňuje vypočítať aj skóre v subškálach Očakávanie odmietnutia a Znepokojenie z možného odmietnutia.

Vo výskume sme použili nami upravenú personálnu formu dotazníka, jeho kratšiu verziu (8 položiek). 4 položky dotazníka (dve týkajúce sa situácií s rodičmi, dve s partnermi) sme nahradili položkami z dlhšej verzie RSQ. Dôvodom boli jednak kultúrne odlišnosti (USA vs. Slovensko) a tiež fakt, že nie všetci naši participant (M=13.8 roka) mali partnerov, ktorých sa položky týkali. Z tohto dôvodu sme nahradili dané položky položkami týkajúcimi sa situácií s rovesníkmi.

Autori metodiky uvádzajú dobré psychometrické vlastnosti dotazníka (Downey & Feldman, 1996). V našej vzorke sme vnútornú konzistenciu dotazníka zisťovali výpočtom Cronbachovho koeficientu alfa. Škály dosiahli nasledujúcu úroveň vnútornej konzistencie Znepokojenie z odmietnutie: alfa = .62, Očakávanie odmietnutia: alfa = .67, Citlivosť na odmietnutie: alfa = .69.

Metódy štatistického spracovania dát

Dáta sme spracovávali v programe SPSS for Windows verzia 15.0. Použili sme deskriptívnu analýzu a postupy štatistickej inferencie. Na overenie hypotéz sme použili jednoduchú regresnú analýzu, v rámci ktorej sme počítali samostatné regresné modely (naraz bol posudzovaný jeden prediktor). Okrem štatistickej významnosti sme posudzovali aj vecnú významnosť pôsobiacich prediktorov prostredníctvom výpočtu koeficientu Cohenovo f^2 . Hodnoty $f^2 \geq .02$ vypovedajú o malom no nie zanedbateľnom efekte rozdielu, $f^2 \geq .15$ indikuje stredný efekt rozdielu a $f^2 \geq .35$ veľký efekt rozdielu.

Výsledky

V tab. 1 uvádzame deskriptívnu štatistiku (priemerné hodnoty, medián, štandardné odchýlky) počtu priateľov, škál FQS, celkovej kvality priateľstva, a RSQ v celej vzorke a zvlášť u chlapcov a dievčat.

Tab. 1 Deskriptívna štatistika kvantítu priateľstva, škál FQS, celkovej kvality priateľstva a RSQ

	Celá vzorka n = 184		Chlapci n = 86		Dievčatá n = 98	
	M	SD	M	SD	M	SD
Kvantita	Md 4.94	2.59	Md 4.41	2.55	Md 5.39	2.56
Spoločné trávenie času	22.47	4.78	21.14	4.34	23.64	4.87
Rovnováha	21.99	4.22	20.69	3.54	23.13	4.45
Konflikt	17.01	4.75	16.52	4.49	17.43	4.95
Pomoc	46.52	8.44	43.37	7.73	49.28	8.09
Bezpečie	35.71	6.32	33.24	5.48	37.89	6.22
Blízkosť	29.85	6.16	26.86	5.29	32.48	5.66
Kvalita	173.54	26.72	161.81	20.91	183.84	27.11
Znepokojenie z odmietnutia	23.84	6.63	23.52	6.66	24.12	6.63
Očakávanie odmietnutia	25.29	6.77	26.62	6.55	24.13	6.78
Citlivosť na odmietnutie	78.65	29.97	80.15	18.19	77.33	31.54

Vysvetlivky: *n* – počet, *M* – priemer, *Md* – medián, *SD* – štandardná odchýlka

Na zistenie toho, do akej miery predpovedajú premenné priateľstva úroveň citlivosti na odmietnutie u adolescentov, sme realizovali lineárnu regresnú analýzu. V rámci nej sme ako závislú premennú určili citlivosť na odmietnutie, nezávislými premennými boli kvantita priateľstva, znaky priateľstva (spoločné trávenie času, rovnováha, konflikt, pomoc, bezpečie, blízkosť) a celková kvalita priateľstva (získaná sčítaním skóre v znakoch priateľstva). Regresnú analýzu sme v prvom kroku realizovali v celej vzorke (tab. 2), následne zvlášť vo vzorke dievčat (tab. 3) a chlapcov (tab.4).

Tab. 2 Samostatný lineárny regresný model – prediktory citlivosti na odmietnutie v celej vzorke

Citlivosť na odmietnutie	R	R ²	B	beta	F	sig	f ²
Kvantita priateľstva	.166	.027	-1.904	-.166	5.052	.026	.03
Spoločné trávenie času	.184	.034	-1.153	-.184	6.378	.012	.04
Rovnováha	.359	.129	-2.551	-.359	26.992	.000	.15
Konflikt	.170	.029	-1.071	-.170	5.408	.021	.03
Pomoc	.234	.055	-.831	-.234	10.549	.001	.06
Bezpečie	.268	.072	-1.271	-.268	14.071	.000	.08
Blízkosť	.201	.041	-.980	-.201	7.689	.006	.04
Kvalita priateľstva	.304	.092	-.341	-.304	18.48	.000	.10

Vysvetlivky: *R* – koeficient mnohonásobnej korelácie, *R²* – koeficient determinácie, *B* – neštandardizovaný regresný koeficient, *beta* – štandardizovaný regresný koeficient, *f²* – ukazovateľ vecnej signifikancie

Tab. 3 Samostatný regresný model – prediktory citlivosti na odmietnutie u dievčat

Citlivosť na odmietnutie	R	R ²	B	beta	F	sig	f ²
Kvantita priateľstva	.120	.014	-1.479	-.120	1.402	.239	.01
Spoločné trávenie času	.281	.079	-1.818	-.281	8.207	.005	.09
Rovnováha	.514	.265	-3.644	-.514	34.559	.000	.36
Konflikt	.187	.035	-1.192	-.187	3.487	.065	.04
Pomoc	.305	.093	-1.190	-.305	9.874	.002	.10
Bezpečie	.348	.121	-1.762	-.348	13.190	.000	.14
Blízkosť	.316	.100	-1.758	-.316	10.629	.002	.11
Kvalita priateľstva	.406	.165	-.472	-.406	18.942	.000	.20

Vysvetlivky: R – koeficient mnohonásobnej korelácie, R² – koeficient determinácie, B – neštandardizovaný regresný koeficient, beta – štandardizovaný regresný koeficient, f² – ukazovateľ vecnej signifikancie

Tab. 4 Samostatný regresný model – prediktory citlivosti na odmietnutie u chlapcov

Citlivosť na odmietnutie	R	R ²	B	beta	F	sig	f ²
Kvantita priateľstva	.211	.044	-2.293	-.211	3.769	.056	.05
Spoločné trávenie času	.031	.001	-.203	-.031	.082	.775	.001
Rovnováha	.118	.014	-.936	-.118	1.178	.281	.01
Konflikt	.137	.019	-.858	-.137	1.606	.209	.02
Pomoc	.135	.018	-.494	-.135	1.570	.214	.02
Bezpečie	.157	.025	-.808	-.157	2.128	.148	.03
Blízkosť	.048	.002	-.253	-.048	.190	.664	.002
Kvalita priateľstva	.159	.025	-.215	-.159	2.185	.143	.03

Vysvetlivky: R – koeficient mnohonásobnej korelácie, R² – koeficient determinácie, B – neštandardizovaný regresný koeficient, beta – štandardizovaný regresný koeficient, f² – ukazovateľ vecnej signifikancie

Výsledky ukázali, že kvantita priateľstva je štatisticky významným negatívnym prediktorom úrovne citlivosti na odmietnutie adolescentov ($\beta = -.166$, $p < .05$), ktorý vysvetľuje 2.7 % variancie závislej premennej. **Hypotézu H1 preto prijímame.**

Štatisticky významnými negatívnymi prediktormi citlivosti na odmietnutie sú tiež znaky priateľstva, pričom ako najsilnejší prediktor sa ukazuje rovnováha ($\beta = -.359$, $p < .001$) a bezpečie ($\beta = -.268$, $p < .001$), ktoré vysvetľujú 12.9% resp. 7.2% variancie závislej premennej. **Hypotézu H2 preto prijímame.**

Celková kvalita priateľstva signifikantne negatívne predikuje úroveň citlivosti na odmietnutie na 0.1% hladine významnosti a vysvetľuje 9.2% rozptylu premennej. **Hypotézu H3 preto prijímame.**

Na základe hodnôt Cohenovo f² možno hovoriť o malej, no nie zanedbateľnej vecnej významnosti pôsobenia skúmaných prediktorov. Psychologicky najvýznamnejším prediktorom citlivosti na odmietnutie v celej vzorke je rovnováha priateľstva (stredný efekt rozdielu).

Následne sme realizovali regresnú analýzu zvlášť u dievčat a chlapcov. U dievčat sa kvantita priateľstva neukázala ako signifikantný prediktor. **Hypotézu H4 preto zamietame.**

Ako štatisticky najvýznamnejší negatívny prediktor citlivosti na odmietnutie ukázala charakteristika priateľstva rovnováha ($\beta = -.514$, $p < .001$), ktorá vysvetľuje 26.5% celkovej variancie. Ďalej sú signifikantnými prediktormi bezpečie ($\beta = -.348$, $p < .001$), blízkosť ($\beta = -.201$, $p < .01$), pomoc ($\beta = -.305$, $p < .01$) a spoločné trávenie času ($\beta = -.281$, $p < .01$). **Hypotézy H5a-e preto prijímame.** Jediným znakom priateľstva, ktorý neprispieva k vysvetleniu úrovne citlivosti na odmietnutie u dievčat, je konflikt medzi priateľmi. **Hypotézu H5f zamietame.**

Celková kvalita priateľstva sa potvrdila ako signifikantný negatívny prediktor citlivosti na odmietnutie u dievčat ($\beta = -.406$, $p < .001$), ktorý prispieva k vysvetleniu 16.5% rozptylu závislej premennej. **Hypotézu H6 preto prijímame.**

Z hľadiska vecnej signifikancie sú najvýznamnejšími prediktormi citlivosti na odmietnutie u dievčat rovnováha priateľstva (veľký efekt rozdielu) a celková kvalita priateľstva (stredný efekt rozdielu). Pri ostatných prediktorech (okrem kvantity priateľstva) možno hovoriť o malej, no nie zanedbateľnej vecnej signifikancii.

U chlapcov sa premenné priateľstva neukázali ako signifikantné ani psychologicky významné prediktory úrovne citlivosti na odmietnutie. **Hypotézy H7, H8 a H9 preto prijímame.**

Diskusia

Cieľom realizovanej pilotnej štúdie bolo zistiť, do akej miery prispieva kvantita a kvalita priateľstva k vysvetleniu úrovne citlivosti na odmietnutie u adolescentov, ktorá je považovaná za kognitívno-afektívny mechanizmus vzniku internalizujúcich problémov v tomto období. Zároveň sme overovali, či premenné priateľstva predikujú úroveň citlivosti na odmietnutie rovnako u adolescentných dievčat a chlapcov.

Výsledky regresnej analýzy, realizované v celej vzorke, naznačili, že kvantita priateľstva, znaky aj celková kvalita priateľstva sú štatisticky významnými prediktormi úrovne citlivosti na odmietnutie u adolescentov. Ukazuje sa tak, že adolescenti, ktorí majú viac priateľstiev a majú kvalitné priateľstvá, sa menej obávajú odmietnutia zo strany významných druhých a tým možno predpokladať, že sú menej náchylní na vznik internalizujúcich problémov, než adolescenti s menším počtom a nekvalitných priateľstiev. Naše výsledky prispievajú k empirickej evidencii zahraničných výskumov, ktoré opakovane potvrdzujú, že premenné priateľstva sú dôležitými prediktormi adjustácie adolescentov (Geartner et al., 2010; Gest et al., 2001, podľa: Bagwell & Schmidt, 2011; Nangle, Erdley, Newman, Mason, & Carpenter, 2003; Waldrip et al., 2008).

Potrebné je však upozorniť, že aj keď premenné priateľstva predikujú citlivosť na odmietnutie na vysokej hladine štatistickej významnosti, vysvetľujú pomerne malé percento variancie závislej premennej a vo všetkých prípadoch (okrem rovnováhy priateľstva) sa jedná o malú, i keď nie zanedbateľnú vecnú významnosť pôsobiacich prediktorov. V prípade kvantity priateľstva je to len 2.7% (malý, skoro zanedbateľný efekt rozdielu), kvalita vysvetľuje 9.2 % rozptylu (malý až stredný efekt rozdielu), čo naznačuje, že kvalita priateľstva je psychologicky významnejším prediktorom úrovne citlivosti na odmietnutie než

počet priateľov. Vzhľadom na celkovo nízke percento vysvetlenej variancie však možno konštatovať, že na predikcii citlivosti na odmietnutie sa u adolescentov okrem priateľstva podieľajú viaceré premenné.

Významnými faktormi, ktoré môžu prispievať k vysvetleniu úrovne citlivosti na odmietnutie u adolescentov, sú ďalšie typy rovesníckych vzťahov. Súčasný výskum totiž potvrdzuje, že rôzne vzťahové systémy, ako sú akceptácia rovesníkmi, viktimizácia, kvalita priateľstva, popularita, atd., vplývajú jedinečným spôsobom na socializáciu a adjustáciu adolescentov, no ich pôsobenie sa môže navzájom aj dopĺňať a moderovať. Na dôkladné poznanie prediktorov adjustácie adolescentov tak odborníci odporúčajú skúmať simultánne viaceré vzťahové systémy adolescentov a ich vzájomnú interakciu (moderáciu, mediáciu) v predikcii určených závislých premenných (Ladd et al., 1997; Nangle et al., 2003; Rabaglietti & Ciarano, 2008; Waldrip et al., 2008).

Je preto pravdepodobné, že vysoký počet priateľov, kvalitné priateľstvá a zároveň obľúbenosť a akceptácia žiaka v triede vedú k nižšej citlivosti na odmietnutie. Naopak nízka popularita, nekvalitné priateľstvá adolescentov, odmietanie a častá viktimizácia zo strany spolužiakov predstavuje najväčší risk pre nárast obáv z odmietnutia a vznik celkovej maladjustácie u adolescentov. Na overenie týchto predpokladov je potrebné realizovať ďalší výskum, v ktorom by pomocou viacnásobnej regresnej analýzy boli posudzované simultánne viaceré nezávislé premenné, t.j. viaceré typy rovesníckych vzťahov adolescentov a prípadne ich vzájomná interakcia.

Vzhľadom na to, že v odbornej literatúre existuje jednoznačná podpora k tvrdeniu, že dievčatá sú viac orientované na interpersonálne vzťahy a rovesnícke a priateľské vzťahy predstavujú pre ne dôležitejší zdroj sociálnej opory než pre chlapcov, zaujímalo nás, či pôsobenie premenných priateľstva na úroveň citlivosti na odmietnutie je odlišné u dievčat a chlapcov. Regresnú analýzu sme tak realizovali tiež zvlášť vo vzorke dievčat a chlapcov.

Výsledky naznačili, ako sme predpokladali, rozdielne pôsobenie prediktorov u adolescentných chlapcov a dievčat. Zatiaľ čo u dievčat sa kvalita priateľstva a skoro všetky znaky priateľstva (okrem konfliktu; a okrem kvantity priateľstva) ukázali ako významné a aj vecne významné prediktory úrovne citlivosti na odmietnutie, u chlapcov sa pôsobenie premenných priateľstva na ZP nepotvrdilo. Ukazuje sa tak, že premenné priateľstva u chlapcov nezohrávajú dôležitú rolu v súvislosti s mierou ich obáv z odmietnutia.

Výsledky poukázali na štatisticky i psychologicky významné pôsobenie kvality priateľstva na úroveň citlivosti na odmietnutie u dievčat – vysvetľovala 16.5% variancie (stredný efekt rozdielu). Ako najvýznamnejšie prediktory zníženej miery obáv z odmietnutia sa ukázali znaky priateľstva rovnováha, ktorá vysvetľovala až 26.5 % variancie (veľký efekt rozdielu), ďalej bezpečie (12.1%), blízkosť (10%) a pomoc (9.3%) (vo všetkých prípadoch malý až stredný efekt rozdielu). Výsledky naznačujú, že pre dievčatá je v priateľstve najdôležitejšia vzájomná lojalita a reciprocita, presvedčenie, že v priateľstve sú si rovnocenné, čo znižuje ich obavy z odmietnutia. Dôležitou pre dievčatá je tiež viera, že v prípade núdze sa môžu na svoju priateľku obrátiť, vzájomná náklonnosť, citová väzba a presvedčenie, že pre svoju priateľku sú dôležité. V neposlednom rade je dôležitým prediktorom vzájomná podpora a pomoc a ochrana pred viktimizáciou zo strany druhých.

Výsledky sú v súlade s našimi predpokladmi, ako aj s výsledkami viacerých štúdií, ktoré potvrdzujú, že dievčatá sú vo väčšej miere ovplyvniteľné rovesníkmi než chlapci (Klima & Reppeti, 2008; Kingery et al., 2011), a priateľstvo predstavuje pre ne dôležité zdroje intimity, dôvery a opory a tým je aj jeden z najdôležitejších protektívnych faktorov voči vzniku internalizujúcich problémov (Baqwell & Schmidt, 2011). Je pravdepodobné, že zdrojom zníženej citlivosti na odmietnutie a celkovej adjustácie u chlapcov sú iné ako interpersonálne faktory (napr. osobnostné, copingové stratégie a pod.), na ktorých skúmanie by bolo potrebné zamerať sa v budúcnosti.

Kvantita priateľstva sa u chlapcov ani u dievčat nepotvrdila ako významný prediktor úrovne citlivosti na odmietnutie. Aj v celej vzorke vysvetľovala kvantita priateľstva len zanedbateľné percento variancie. Naše výsledky preto naznačujú, že počet priateľov nie je faktorom, ktorý významne prispieva k vysvetleniu miery obáv z odmietnutia u adolescentov. Domnievame sa, že významnejším faktorom nie je to, koľko má adolescent priateľov, ale aké kvalitné tieto priateľstvá sú. Na overenie našich záverov je však potrebné realizovať ďalšie výskumy, nakoľko ani v zahraničí nie je dostatok štúdií, ktoré by potvrdili, či je efekt priateľstva kumulatívny alebo je dôležitá len existencia jedného – kvalitného priateľstva.

Záver

Cieľom pilotnej štúdie bolo analyzovať, do akej miery sa podieľa kvantita a kvalita dyadického priateľského vzťahu na vysvetlení miery citlivosti na odmietnutie adolescentov. Citlivosť na odmietnutie predstavuje kognitívno-afektívny mechanizmus, ktorý ovplyvňuje očakávanie, vnímanie a reagovanie na interpersonálne situácie jednotlivcov a tým prispieva k vzniku internalizujúcich problémov u adolescentov. Výsledky potvrdili, že charakteristiky priateľstva ako rovnováha, bezpečie, blízkosť, vzájomná pomoc, a celková kvalita priateľstva sú významnými negatívnymi prediktormi úrovne citlivosti na odmietnutie u adolescentných dievčat, avšak nie u chlapcov. Vzhľadom na pomerne nízke percento variancie vysvetlené premennými priateľstva a malú vecnú významnosť, by v budúcnosti bolo potrebné zamerať sa na simultánne skúmanie viacerých vzťahových systémov adolescentov (priateľstvo, sociálny status, viktimizácia,...) a analyzovanie ich podielu a vzájomnej interakcie na predikcii citlivosti na odmietnutie ako aj celkovej adjustácie adolescentov, najmä adolescentných dievčat. V rámci adjustácie chlapcov je potrebné skúmať vplyv iných ako interpersonálnych faktorov (napr. osobnostných, copingové stratégie a pod.). V neposlednom rade je nutné naše pilotné zistenia overiť na väčšej vzorke širšieho vekového rozpätia adolescentov.

Literatura

Ayduk, O., May, D., Downey, G., & Higgins, T. (2003). Tactical Differences in Coping with Rejection Sensitivity: The Role of Prevention Pride. *Personality and social psychology bulletin*, 29(4), 435–448.

- Bagwell, C. L., & Schmidt, M. E. (2011). *Friendships in Childhood and Adolescence*. New York: Guilford Press.
- Berndt, T. J. (1992). Friendship and Friends' Influence in Adolescence. *Current directions in psychological science*, 1(5), 156–159.
- Berndt, T. J. (2002). Friendship Quality and Social Development. *Current directions in psychological science*, 11(1), 7–10.
- Berndt, T. J. (2004). Children's Friendship: Shifts over a Half Century in Perspectives on their Development and their Effects. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50(3), 206–223.
- Bukowski, W. M., Hoza, B., & Boivin, M. (1994). Measuring Friendship Quality During Pre- and Early Adolescence: The Development and Psychometric Properties of the Friendship Qualities Scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 471–484.
- Downey, G., & Feldman, S. I. (1996). Implications of Rejection Sensitivity for Intimate Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology* 70(6), 1327–1343.
- Flanagan, K. S., Erath, S. A., & Bierman, K. L. (2008). Unique Associations Between Peer Relations and Social Anxiety in Early Adolescence. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(4), 759–769.
- Gaertner, A. E., Fite, P. J. & Colder, C. R. (2010). Parenting and Friendship Quality as Predictors of Internalizing and Externalizing Symptoms in Early Adolescence. *Journal of child and family studies*, 19, 101–108.
- Giordano, P. C. (2003). Relationships in Adolescence. *Annu. Rev. Sociol.*, 29, 257–281.
- Kingery, J. N., Erdley, C. A., & Marshall, K. C. (2010). Peer Acceptance and Friendship as Predictors of Early adolescent' Adjustment across the Middle School Transition. *Merrill-Palmer Quarterly*, 57(3), 215–243.
- Klima, T., & Repetti, R. L. (2008). Children's Peer Relations and their Psychological Adjustment. Differences between Close Friendships and the Larger Peer Group. *Merrill-Palmer Quarterly*, 54(2), 151–178.
- Ladd, G. W., Kochendenfer, B. J., & Coleman, C. C. (1997). Classroom Peer Acceptance, Friendship, and Victimization: Distinct Relational Systems that Contribute Uniquely to Children's School Adjustment. *Child development*, 68(6), 1181–1197.
- London, B., Downey, G., Bonica, Ch., & Paltin, I. (2007). Social Causes and Consequences of Rejection Sensitivity. *Journal of Research on Adolescence*, 17(3), 481–506.
- Lopez, C., & Dubois, D. L. (2005). Peer Victimization and Rejection: Investigation of an Integrative Model of Effects on Emotional, Behavioral, and Academic Adjustment in Early Adolescence. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34(1), 25–36.
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
- Nangle D. W., Erdley, C. A., Newman, J. E., Mason, C. A., & Carpenter, E. M. (2003). Popularity, Friendship Quantity, and Friendship Quality: Interactive Influences on Children's Loneliness and depression. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 32(4), 546–555.
- Rubin, K., Bukowski, W., & Parker, J. G. (1998). Social, Emotional, and Personality Development. In W. Damon, & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology*(pp. 619–700). US: John Wiley & Sons Inc.
- Oldenburg, C. M., & Kerns, K. A. (1997). Associations between Peer Relationships and Depressive Symptoms: Testing Moderator Effects of gender and age. *Journal of Early Adolescence*, 17, 319–337.

Waldrip, A. M., Malcolm, K. T., & Jensen-Campbell, L. A. (2008). With a Little Help from Your Friends: The Importance of High-quality Friendships on Early Adolescent Adjustment. *Social Development*, 17(4), 832–852.